

УДК 347.958

DOI <https://doi.org/10.32782/2078-3566-2025-3-11>

Олександра НЕСТЕРЦОВА-СОБАКАРЬ

кандидат юридичних наук, доцент

(Дніпровський державний університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна)

oleksandra.nestertsova-sobakar@dduvs.edu.ua

ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДЕННЯ, ЗМІНИ ТА ПРИПИНЕННЯ ШЛЮБНОГО ДОГОВОРУ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Стаття присвячена комплексному аналізу особливостей укладення, зміни та припинення шлюбного договору за законодавством України. У роботі розглянуто правову природу шлюбного договору як інституту сімейного права, визначено його місце серед інших цивільно-правових договорів, а також окреслено основні проблеми, пов'язані з його практичним застосуванням. Автор акцентує на значенні шлюбного договору як ефективного інструмента договірного регулювання майнових відносин між подружжям, який дає змогу впорядковувати правові зв'язки, запобігати конфліктам і забезпечувати баланс інтересів сторін. Особливу увагу приділено аналізу положень Сімейного кодексу України, які регламентують умови укладення договору, порядок його нотаріального посвідчення, можливість унесення змін і підстави для припинення.

У статті розглянуто доктринальні підходи й наукові позиції вчених, які досліджували проблематику правової природи шлюбного договору, його змісту й меж свободи подружжя у визначенні майнових правовідносин. Зроблено висновок, що, незважаючи на певний рівень наукової розробленості теми, інститут шлюбного договору в Україні залишається малопоширеним і стикається з низкою проблем: недостатністю правових знань серед громадян, негативними соціальними стереотипами, суперечностями в законодавстві та неоднаковою судовою практикою.

Обґрунтовано необхідність подальшого вдосконалення правового регулювання шлюбного договору в умовах інтеграції України до європейського правового простору й зростання ролі договірних засобів урегулювання майнових відносин. Зокрема, актуальним є питання законодавчого визначення підстав припинення шлюбного договору, деталізації порядку його зміни, а також вироблення єдиних підходів у правозастосовній практиці. Отримані результати мають важливе теоретичне та практичне значення, оскільки сприяють удосконаленню сімейного законодавства України й формуванню правової культури населення.

Ключові слова: шлюбний договір, укладення, зміна, припинення, Сімейний кодекс України, нотаріальне посвідчення, майнові відносини подружжя, договірна свобода, судова практика, правове регулювання.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасний етап розвитку України характеризується формуванням демократичної, правової та соціально орієнтованої держави, у центрі якої стоїть людина та її права. Головним завданням держави є створення умов, що забезпечують реалізацію здібностей громадян і гарантують ефективний правовий захист. Рівень демократичності суспільства визначається не лише проголошенням природних прав людини, а й дієвістю механізмів їх дотримання.

Євроінтеграційний курс України зумовлює необхідність удосконалення інституту шлюбного договору й запозичення позитивного зарубіжного досвіду його правового регулювання. Попри поступове зростання кількості укладених договорів, їхня частка залиша-

ється незначною – лише один на 54 шлюби (2024 р.) [2]. Це свідчить про низький рівень правової культури населення й недосконалість нормативного регулювання, що обмежує застосування цього інструмента врегулювання майнових відносин подружжя.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв’язання даної проблеми і на які спирається автор. Сучасний етап розвитку України характеризується формуванням демократичної, правової та соціально орієнтованої держави, у центрі якої стоїть людина та її права. Головним завданням держави є створення умов, що забезпечують реалізацію здібностей громадян і гарантують ефективний правовий захист. Рівень демократичності суспільства визначається не лише проголошенням природних прав людини, а й дієвістю механізмів їх дотримання.

Євроінтеграційний курс України зумовлює необхідність удосконалення інституту шлюбного договору та запозичення позитивного зарубіжного досвіду його правового регулювання.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Повномасштабна війна російської федерації проти України створила низку правових проблем у різних сферах, зокрема в сімейному праві. У нинішніх умовах особливого значення набувають питання укладення й розірвання шлюбів, адже навіть під час воєнного стану сімейні відносини продовжують існувати. Це зумовлює потребу в оновленні законодавчих підходів до регулювання шлюбних правовідносин, включно з уточненням порядку припинення шлюбу в особливих правових режимах.

Формування цілей статті (постановка завдання). Мета статті – виконати комплексний аналіз особливостей укладення, зміни та припинення шлюбного договору за законодавством України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Еволюція сімейних відносин і зміни в соціально-економічному розвитку українського суспільства зумовили потребу в закріпленні інституту шлюбного договору в національному законодавстві. Договірний режим майна подружжя є важливим механізмом упорядкування майнових прав та обов’язків, сприяючи зміцненню довіри та взаєморозуміння між сторонами. Водночас шлюбний договір, як відносно новий для українського права правовий інститут, потребує подальшого наукового осмислення, зокрема уточнення його змісту, предмета, суб’єктного складу, а також умов і порядку укладання.

Відповідно до ч. 1 ст. 64 Сімейного кодексу (далі – СК) України, дружина та чоловік мають право на укладання між собою всіх договорів, які не заборонені законом. При цьому вони мають відповідати вимогам, які висуваються до укладання угод. Шлюбний договір – не виняток. Він також має відповідати загальним вимогам укладання угод. Так, щодо осіб, які укладають шлюбний договір, необхідним є володіння визначеним обсягом дієздатності, дотримання встановленої для цього виду договору форми. Крім того, у договорі має бути виражена вільна воля сторін, яка має збігатися з їхнім волевиявленням [8, с. 87]. Шлюбний договір має бути обов’язково нотаріально посвідчений. При цьому немає різниці, який саме нотаріус засвідчить цей договір – державний чи приватний.

Відповідно до Інструкції «Про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України», затвердженої Наказом Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 р. № 296/5 [3–4], шлюбний договір може бути посвідчений нотаріусом за місцем проживання однієї зі сторін чи за місцем реєстрації шлюбу. При цьому шлюбний договір має бути укладений на спеціальному бланку нотаріальних документів.

При реєстрації шлюбного договору нотаріус зобов’язаний роз’яснити сторонам зміст і значення поданого ними проекту шлюбного договору, зокрема наслідки включення до його змісту тих чи інших умов, а також перевірити відповідність змісту цього договору вимогам закону та дійсним намірам сторін [1, с. 95].

Згідно зі ст. 43 Закону України «Про нотаріат», нотаріуси при вчиненні нотаріальних дій зобов'язані встановити особу громадян, що звернулися за вчиненням нотаріальних дій [4]. Так, установити особу можна за паспортом або іншими документами, що виключають будь-які сумніви щодо осіб громадян, які звернулися за вчиненням нотаріальної дії.

Крім того, нотаріус, перш ніж посвідчити шлюбний договір, повинен перевірити дієздатність осіб, які мають намір його укласти. Тобто він має перевірити, чи розуміють сторони значення своїх дій і наслідки їх вчинення.

Ураховуючи норму ч. 2 ст. 92 СК України щодо укладання шлюбного договору, якщо його стороною є неповнолітня особа, потрібна письмова згода її батьків або піклувальника.

СК України не передбачає можливості укладання шлюбного договору в присутності свідків. Шлюбний договір, як, до речі, і будь-який інший договір, являє собою угоду, підписану сторонами. Проте більшість договорів може бути підписана представником на підставі належним чином оформленого договору доручення чи на підставі довіреності.

Цікаво зауважити, що шлюбний договір – не зовсім звичайна угода. Такий договір укладається між особами, яких поєднують особисто-довірчі відносини, що дає підстави окремим дослідникам розглядати його як особистий або навіть інтимний правочин. Водночас з урахуванням принципів представництва не можна повністю виключати можливість укладення такого договору через уповноважену особу. Повноваження представника чітко визнаються довірцем та обмежуються межами наданого мандата, що гарантує контроль над змістом та умовами угоди. Оптимальною є ситуація, коли подружжя формує умови договору спільно зі своїми адвокатами, що забезпечує як правову точність, так і баланс інтересів сторін. Отже, укладання шлюбного договору через представників може вважатися допустимим за умови дотримання вимог закону й особистого волевиявлення сторін.

СК України вперше передбачено можливість зміни умов шлюбного договору. Так, у ст. 100 СК України зазначено, що одностороння зміна умов шлюбного договору не допускається; шлюбний договір може бути змінено подружжям. Угода про зміну шлюбного договору нотаріально посвідчується; на вимогу одного з подружжя шлюбний договір за рішенням суду може бути змінений, якщо цього вимагають його інтереси, інтереси дітей, а також непрацездатних повнолітніх дочки, сина, що мають істотне значення.

Однак у СК України не визначено порядку вчинення подружжям дій, спрямованих на зміну умов договору. Крім того, виникає питання про можливість зміни умов договору в судовому порядку. У новому СК України відповіді на ці й інші питання не містяться [5, с. 104]. Очевидно, цьому може допомагати субсидіарне застосування відповідних положень цивільного права. Таким чином, правило ч. 1 ст. 100 СК України про недопустимість зміни умов шлюбного договору в односторонньому порядку відповідає вимогам цивільного законодавства, що є цілком справедливим, оскільки призначення будь-якого зобов'язання полягає в його виконанні.

Варто зауважити, що укладений у законному порядку шлюбний договір, як і будь-який інший договір, може за певних умов змінюватися в установленому порядку. Питання зміни умов шлюбного договору вимагають детального й глибокого розгляду з урахуванням досвіду цивілістичної науки [7, с. 27].

Чинне сімейне законодавство, зокрема ч. 2 ст. 100 СК України, установлює певні вимоги до форми угоди про зміну шлюбного договору [6]. Так, зазначена угода має бути викладена в такий саме спосіб, що й сам шлюбний договір. Мається на увазі те, що угода про зміну шлюбного договору має являти собою документ, який містить текст змін і (чи) доповнення до шлюбного договору, підписаний обома сторонами й в обов'язковому порядку посвідчений нотаріально. Такі зміни можуть бути внесені за взаємною згодою сторін у будь-який час протягом шлюбу.

Ураховуючи викладені вимоги, можна дійти висновку, що включення до змісту самого шлюбного договору умов про порядок і підстави його зміни може бути цілком мож-

ливим (за умови відповідності таких умов чинному законодавству), оскільки в такий спосіб не буде порушена встановлена ч. 2 ст. 100 СК України форма для такої угоди.

Відповідно до п. 3 ст. 100 СК України, на вимогу одного з подружжя шлюбний договір може бути змінений за рішенням суду, якщо цього вимагають його інтереси, інтереси дітей, а також непрацездатних неповнолітніх дочки, сина, що мають істотне значення. Аналіз змісту наведеної норми дає підстави зробити кілька висновків. Із цієї норми насамперед з очевидністю випливає, що ніякі інші особи, крім подружжя, не мають права заявляти вимоги про зміну шлюбного договору. Звичайно ж, мається на увазі подружжя, яке перебуває в зареєстрованому шлюбі.

Відповідно до ст. 100 СК України, зміна договору в односторонньому порядку можлива лише за наявності певних підстав [6]. По-перше, така зміна можлива, якщо судом буде визнано, що цього вимагають інтереси сторони, яка подала заяву, до того ж вони повинні мати істотне значення. Інтереси сторони визнаються такими, що мають істотне значення, якщо їх існування тягне за собою таку зміну співвідношення майнових інтересів сторін, що спричиняє шкоду зацікавленій стороні, за якої вона значною мірою втрачає те, на що мала право розраховувати при укладанні шлюбного договору.

По-друге, якщо цього вимагають інтереси дітей. У цьому випадку законодавець не зазначає, які діти маються на увазі – малолітні, інші неповнолітні, повнолітні. Проте, оскільки до підстав зміни умов шлюбного договору законодавець зараховує також інтереси непрацездатних неповнолітніх дочки, сина, що зрозуміло, то у вищезгаданому випадку законодавець має на увазі неповнолітніх дітей, тобто таких, які не досягли 18 років.

По-третє, коли цього вимагають інтереси непрацездатних повнолітніх дітей.

Поряд зі зміною умов шлюбного договору важливе значення має дослідження питання про його припинення. Дія шлюбного договору, як і будь-якого іншого договору, може бути припинена. У СК України не передбачено вичерпного чи орієнтовного переліку підстав припинення шлюбного договору, крім його розірвання (ст. 102).

Як зазначається в літературі, припиненням зобов'язання є ліквідація за передбаченими законом або договором підставами існування суб'єктивних прав та обов'язків, які становлять його зміст, унаслідок чого зобов'язання припиняє своє існування, відповідно, між учасниками припиняється правовий зв'язок, що виник із цього зобов'язання [9, с. 49–50].

З огляду на те що шлюбний договір являє собою угоду комплексного характеру, мова може йти про припинення всього договору або його окремих умов. Але, оскільки підстави припинення шлюбного договору загалом і підстави припинення окремих його умов одні й ті самі, то, зазначаючи про підстави припинення шлюбного договору, будемо мати на увазі й припинення його в певній частині (тобто окремих його умов).

Цивільний кодекс (далі – ЦК) України передбачає добровільне або судове розірвання договору, установлюючи відповідні правові наслідки (ст. ст. 653, 756, 785 тощо ЦК України). Крім того, у ЦК України значно ширше закріплюється така підстава припинення договору, як одностороння відмова від нього, як санкція за порушення договору або навіть за відсутності будь-якого порушення умов договору (ст. ст. 651, 1025, 1026 тощо).

Аналіз положень СК України щодо припинення шлюбного договору надає підстави для таких висновків. Так, відповідно до ст. 101 СК України, подружжя має право відмовитися від шлюбного договору. Права й обов'язки, установлені шлюбним договором, припиняються в день подання до нотаріуса заяви про відмову від нього. У такій редакції наведена норма має кілька недоліків.

Так, аналізуючи першу частину наведеної норми, можна дійти висновку, що законодавець має на увазі узгоджену відмову від шлюбного договору обох з подружжя.

Стаття 102 СК України регулює порядок розірвання шлюбного договору, визначаючи, що за вимогою одного з подружжя договір може бути припинений судом за наявності істотних підстав, зокрема в разі неможливості його виконання [6]. Однак така норма

частково суперечить принципам цивільного права, де передбачено можливість як добровільного, так і судового розірвання договору за взаємною згодою сторін або у випадку порушення його умов. Відповідно до ст. 651 ЦК України, зміна чи розірвання договору допускається за згодою сторін, а при її відсутності – за рішенням суду з урахуванням правових наслідків і міри відповідальності винної сторони.

Отже, при врегулюванні відносин, що виникають зі шлюбного договору, необхідно враховувати фундаментальні положення цивільного законодавства. Зокрема, ст. 102 СК України також передбачає можливість припинення шлюбного договору за взаємною згодою подружжя, що робить недоцільним подання додаткової заяви нотаріусу, оскільки така процедура не забезпечує повного врегулювання майнових наслідків. При цьому розірвання може стосуватися лише договору загалом, оскільки часткове припинення його положень залишає чинною решту умов [9, с. 28].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, умови й порядок укладання шлюбного договору мають важливе значення для розуміння його правової природи, а також дають чітке уявлення про шлях, який необхідно пройти, перед тим як договір буде остаточно укладений. Шлюбний договір змінює законний режим володіння майном подружжя й установлює договірний режим володіння цього майна. Останній діє лише за бажанням подружжя й лише щодо визначеного в ньому певного кола відносин.

Шлюбний договір має низку характерних рис, що визначають як порядок його укладення, так і зміст, серед яких:

- а) його укладення є правом, а не обов'язком подружжя;
- б) має всі загальні ознаки цивільно-правового правочину, проте характеризується особливим предметом і суб'єктом складом;
- в) укладається виключно в письмовій формі та підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню;
- г) може бути укладений як особами, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, так і тими, що вже перебувають у шлюбі;
- д) регулює лише майнові відносини між подружжям, не зачіпаючи їхніх особистих немайнових прав;
- е) умови договору повинні відповідати встановленим законом режимам власності – особистої приватної, спільної сумісної або часткової;
- є) не можуть ставити одного з подружжя в надзвичайно невідгідне матеріальне становище;
- ж) не допускають обмеження прав подружжя як власників щодо розпорядження належним їм рухомим чи нерухомим майном.

Список використаних джерел

1. Дорошенко Л.М., Бистра А.О. Деякі аспекти укладання шлюбного договору. *Форум права*. 2013. № 4. С. 93–97.
2. На 7% збільшало шлюбних договорів за рік. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/marriage-contracts-2024>.
3. Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України : Наказ Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 року (зі змінами і допов.). *Офіційний вісник України*. 2012. № 17. Ст. 632.
4. Про нотаріат : Закон України від 02.09.1993. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 39. Ст. 383.
5. Римаренко І.В. Шлюбний договір в Україні: за і проти. *Сучасні питання економіки і права*. 2013. Вип. 1. С. 102–105.
6. Сімейний кодекс України від 10.01.2002. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21. Ст. 135.
7. Тімуш І.С. Правова природа шлюбного договору. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 3. С. 25–31.

8. Ульяновко О.О. Порядок і умови укладення шлюбного договору (контракту). *Підприємництво, господарство і право*. 2003. № 4. С. 85–88.

9. Цивільне і сімейне право України : навч.-практ. посіб. / за ред. Є.О. Харитонова, А.І. Дрішлюка. Харків : ТОВ «Одіссей», 2003. 640 с.

References

1. Doroshenko, L.M., Bystra, A.O. (2013) Deyaki aspekty ukladannya shlyubnoho dohovoru [Some aspects of concluding a marriage contract]. *Forum prava*. № 4, pp. 93–97 [in Ukr.].

2. Na 7% pobil'shalo shlyubnykh dohovoriv za rik [The number of marriage contracts increased by 7% per year]. Retrieved from: <https://opendatabot.ua/analytics/marriage-contracts-2024> [in Ukr.].

3. Pro zatverdzhennya Poryadku vchynennya notarial'nykh diy notariusamy Ukrainy [On approval of the Procedure for performing notarial acts by notaries of Ukraine] : nakaz Ministerstva yustitsiyi Ukrainy vid 22 lyutoho 2012 roku (zi zminamy i dopov.). *Ofitsiyny visnyk Ukrainy*. 2012. № 17, art. 632 [in Ukr.].

4. Pro notariat [On notary] : Zakon Ukrainy vid 02.09.1993. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy*. 1993. № 39, art. 383 [in Ukr.].

5. Rymarenko, I.V. (2013) Shlyubnyy dohovir v Ukraini: za i proty [Marriage contract in Ukraine: pros and cons]. *Suchasni pytannya ekonomiky i prava*. Iss. 1, pp. 102–105 [in Ukr.].

6. Simeynyy kodeks Ukrainy vid 10.01.2002 [Family Code of Ukraine of 10.01.2002]. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy*. 2002. № 21, art. 135 [in Ukr.].

7. Timush, I.S. (2013) Pravova pryroda shlyubnoho dohovoru [The legal nature of the marriage contract]. *Naukovyy visnyk Natsional'noyi akademiyi vnutrishnikh sprav*. № 3, pp. 25–31 [in Ukr.].

8. Ul'yanenko, O.O. (2003) Poryadok i umovy ukladannya shlyubnoho dohovoru (kontraktu) [The procedure and conditions for concluding a marriage agreement (contract)]. *Pidpryemnytsvo, hospodarstvo i pravo*. № 4, pp. 85–88 [in Ukr.].

9. Tsyvil'ne i simeyne pravo Ukrainy [Civil and family law of Ukraine] : navch.-prakt. posib. ; za red. Ye.O. Kharytonova, A.I. Drishlyuka. Kharkiv : TOV «Odissey», 2003. 640 p. [in Ukr.].

ABSTRACT

Oleksandra Nestertsova-Sobakar. Peculiarities of concluding, amending and terminating a marriage contract under the legislation of Ukraine

The article is devoted to a comprehensive analysis of the features of concluding, amending and terminating a marriage contract under the legislation of Ukraine. The work examines the legal nature of the marriage contract as an institution of family law, determines its place among other civil law contracts, and also outlines the main problems associated with its practical application. The author emphasizes the importance of the marriage contract as an effective instrument of contractual regulation of property relations between spouses, which allows to streamline legal relations, prevent conflicts and ensure a balance of interests of the parties. Particular attention is paid to the analysis of the provisions of the Family Code of Ukraine, which regulate the conditions for concluding a contract, the procedure for its notarial certification, the possibility of making amendments and grounds for termination. The article examines the doctrinal approaches and scientific positions of scientists who studied the issues of the legal nature of the marriage contract, its content and the limits of the spouses' freedom in determining property relations. It is concluded that despite a certain level of scientific development of the topic, the institution of a marriage contract in Ukraine remains underdeveloped and faces a number of problems: lack of legal knowledge among citizens, negative social stereotypes, contradictions in legislation and uneven judicial practice.

The need for further improvement of the legal regulation of a marriage contract in the context of Ukraine's integration into the European legal space and the growth of the role of contractual means of regulating property relations is substantiated. In particular, the issue of legislative definition of the grounds for termination of a marriage contract, detailing the procedure for its amendment, as well as developing unified approaches in law enforcement practice is relevant. The results obtained have important theoretical and practical significance, as they contribute to the improvement of family legislation of Ukraine and the formation of the legal culture of the population.

Key words: marriage contract, conclusion, amendment, termination, Family Code of Ukraine, notarial certificate, property relations of spouses, contractual freedom, judicial practice, legal regulation.

Надійшла до редакції: 29.08.2025

Прийнято до друку після рецензування: 10.09.2025

Опубліковано: 14.11.2025